

A Magyar értelmező kéziszótár a nyelvhelyesség fogságában*

1.

Dolgozatom címe halvány utalás Kovalovszky Miklósnak a stílusminősítéssokról szóló tanulmányára (1966), pontosabban az abban található egyik alcímre (*A szótár a nyelvművelés szolgálatában*), s bár tudománytalanul metaforikus, jól kifejezi annak a problémának a lényegét, melyről szólni szeretnék. A címben található „nyelvhelyesség” szó is némi magyarázatra szorul, nem lévén tudományos terminus.¹ Használatát részben közérthetősége indokolja, részben pedig az, hogy lehetséges alternatívái nem fedik le a jelenségeknek azt a tartományát, amelyre a „nyelvhelyesség” utal.

A „**preskriptivitás**” vagy „**előíró jelleg**” azt a tényt fejezi ki hangsúlyosan, hogy az úgynevezett nyelvhelyesség szorgalmazói a beszélőknek gyakran elő szeretnék írni, hogyan beszéljenek. Ez igaz, de lehet valaki a nyelvhelyességi szemlélet képviselője (sőt rabja is) anélkül, hogy másoknak elő akarná írni, hogyan beszéljenek. Vannak például puristák, akik a standardban vagy akár a nyelvjárásokban,

* Ez az írás a Mercurius Társadalomtudományi Kutatócsoport és a Gramma Nyelvi Iroda munkaterve alapján folyó kutatásokra épül, melyeket az Illyés Közalapítvány, a Telegdi Zsigmond Ösztöndíjalap, az Arany János Közalapítvány, valamint a Domus Hungarica támogatott, illetve támogat. Korábbi változata a *Társadalmi átalakulások, nyelvi változások és a szlovákiai magyarság* című konferencián hangzott el 2002. december 6-án Pozsonyban. Itt köszönöm meg Eőry Vilmának és Kitlei Ibolyának írásom előző változatához fűzött értékes észrevételeit.

¹ Ennek talán még a nyelvművelők is tudatában vannak, különben nehéz lenne megmagyarázni, miért nem tartalmazznak a magyar nyelvművelés reprezentatív kiadványai, az NyKk. I–II. (1980–1985) és a NymKsz. (1996) „nyelvhelyesség” vagy „nyelvi helyesség” szócikket.

szaknyelvekben, szlengben stb. található idegen szavakat eredendően, azaz a használat kontextusától függetlenül rosszabbnak tartják, mint lehetséges vagy elképzelt magyar eredetű megfelelőiket, mégsem áll szándékukban mások szóhasználatát (sőt akár a sajátjukat sem) megváltoztatni. Ugyanilyen viszonyulás természetesen a nem idegen eredetű, de valamilyen (strukturálista indítékú) meggondolásból kifogásolt elemekkel kapcsolatban is létezhet.

A „**purizmus**” műszó sokkal közelebb áll a „nyelvhelyesség”-hez, mert nem foglalja magába szükségszerűen az előíró szándékot. Tágabb értelemben a purizmust csakugyan úgy szokták meghatározni, mint olyan szemléletmódot, illetve magatartást, amely a nyelvi változásokban – persze különösen azokban, amelyek idegen nyelvek hatására következnek be – negatívumot lát; a purista nyelvűvelők a nyelv korábbi állapotát jobbnak, tökéletesebbnek, szebbnek vélik a saját korukbelinél, a legtöbb nyelvi változást elutasítják, és akciókat szerveznek ezeknek a változásoknak a visszafordítására (vö. Crystal 1985: 252; 1992/1994: 322).² Mivel azonban az emberek többsége, beleértve a magyar nyelvészeket is, elsősorban mégis az idegen eredetű elemek elutasítását érti a purizmuson (vö. Kugler–Tolcsvai Nagy 2000: 207)³, a szónak ez a tág értelmű használata némileg félrevezető lehet.

Fölmerülhet még lehetséges megoldásként a „**normativitás**” vagy pontosabban „**egynormájúság**” kifejezés. Valóban a „nyelvhelyesség” szinte elválaszthatatlanul kapcsolódik ahhoz a nyílt vagy rejtett felfogáshoz, amely – ha egyáltalán elismeri, hogy például a nemstandard nyelvváltozatokat is lehet „szabályosan” beszélni – a standard dialektus normáját a többi nyelvváltozat normája fölé helyezi, s azt kéri számon a beszélőkön olyan beszédhelyzetekben is, amikor a standard nyelvváltozat használata nem szükséges vagy nem is célszerű.⁴ A szótárakban ez a szemlélet úgy nyilvánul meg, hogy a szavak stílusminősítése a standardra jellemző stílusértéküket tükrözi, még akkor is, ha nem a standard nyelv szótáráról van szó. Az egynormájúság azonban mégsem szükségszerűen kapcsolódik össze az úgynevezett nyelvhelyességgel, ugyanis vannak nyelvűvelők, akik elismerik, hogy minden nyelvváltozatnak megvan a maga normája, ám bizonyos formákat a standardon belül (jobbik esetben csak a standardon belül) eredendően, a használat körülményeitől függetlenül helytelennek tartanak, még akkor is, ha az úgynevezett nyelvszokás rég „szentesítette” ezeket a változatokat.

² A hevenyészettség jegyeit magán viselő, de nyomtatásban megjelent magyar fordításban: a purizmus „[f]elfogás, mely szerint törekedni kell a hagyományos nyelvi normák fenntartására, és meg kell védeni a nyelvet az idegen hatások elől” (Crystal 1997/1998: 537).

³ A hivatkozott munka szerint a purizmus „nyelvvédő mozgalom, amely a nyelv tisztaságának megőrzésére, idegen hatásoktól, elemektől való megóvására törekszik. Jeles képviselője pl. Kosztolányi Dezső.”

⁴ Szélsőséges példaként utalhatunk az egyik szlovákiai magyar nyelvűvelőre, aki egyik cikkében még a nyelvjárásokban is pongyolának tartotta az *ingyér* kifejezést; elvárta a nyelvjárási beszélőktől, hogy ha már nem ismerik az „igazi” formát, az *ingyent*, akkor legalább *ingyéért* formában használják a szót (Jakab 1983: 110). Pedig a standard *-ért* rag valószínűleg egyetlen magyar nyelvjárásban sem használatos hagyományosan ebben a formában: a Magyar nyelvjárások atlasza (MNYA. [1968–1977]) 1055. és 1129. sz. térképlapja és a dialektológiai szakirodalom (Horger 1934: 135; Kálmán 1966/1989: 52 stb.) tanúsága szerint a határozórag *-ér (-ír)*, *-é* vagy *-étt (-ét, -it)* formájú, nem számítva a kettőshangzós változatokat.

Mindezekből következően jobb híján a „**nyelvhelyesség**” szót fogom átfogó értelemben használni annak a téves felfogásnak a jelölésére, amely akár az általában vett nyelvben⁵, akár annak valamely változatában élő formák egy részét eredendően, a használat kontextusától függetlenül jobbnak tartja másoknál (vö. Kugler–Tolcsvai 2000: 171).⁶ Amint az előzőekből kiderült, ez a szemlélet nagyon gyakran összekapcsolódik az egynormájúsággal, azzal a felfogással, mely szerint a standard nyelvi norma érvénye más nyelvváltozatokra is kiterjed, illetve a preskriptivitással, a nyelv művelőknek azzal a törekvésével, hogy a nyelvhasználókat különféle módszerekkel rábírják a helyesnek vélt formák használatára, illetve lebeszéljék a helytelennek tartott formák használatáról. A „lebeszélés” fő eszköze a helytelennek tartott formák és használóik **megbélyegzése**.

2.

Az, hogy a magyar nyelv művelés hagyományos vonulatát – az akadémiai és a mozgalmi nyelv művelést – a főntebb említett jegyek jellemzik, nem új megállapítás: a 90-es években a nyelv művelésről folytatott viták során (l. Kontra–Saly szerk. 1998) mindezek napvilágra jöttek. Ezek nyomán egyértelművé vált, hogy a magyar nyelv művelés abban a formájában, ahogyan ismerjük, nem tekinthető tudományos paradigmának, mivel elmélete nincs, fogalmi apparátusa tudománytalan, szemlélete elavult, módszerei pedig megbízhatatlanok. Gyümölcséről lehet megismerni a fát: a nyelv művelés a mai kor egyetlen nyelvi kihívásával sem volt képes szembenézni (még elméleti szinten sem), legyen szó akár a szaknyelvi tervezésről, akár a globalizáció nyelvi következményeiről, akár az új technikai eszkö-

⁵ „Általában vett nyelv” persze nincs, hiszen a beszélők mindig konkrét nyelvváltozatokat – dialektusokat, regisztereket – használnak, ezért etimológiai jelentését véve a „nyelv helyesség” eleve értelmetlenség. A nyelvi helyesség kérdése konkrét nyelvváltozatok esetében merülhet föl, az érintett beszéd megnyilvánulás elhangzásának célja és különféle körülményei függvényében. Természetesen vannak szekvenciák, amelyek a magyar nyelv egyetlen változatában sem helyesek (mert pl. agrammatikusak, vagy különféle nyelvváltozatok elemeit vegyítik oly módon, ahogy az a leglazább közvelegekben sem szokás), de a helyesség kérdésének felvetése a használat körülményeitől függetlenül még a leíró nyelvészetben sem túlságosan gyümölcsöző eljárás.

⁶ A fentiek természetesen nem értelmezhetők úgy, mintha az azonos denotatív jelentésű variánsok közt nem lehetne vagy nem kellene különbséget tenni. Lehet és kell is – erről szól a nyelvtervezés. Például a belső keletkezésű elemek bizonyos célokra hasznosabbak, mint az idegen szavak (általában könnyebben tanulhatóak; egy részük jobban beilleszkedik a nyelv hangtani és/vagy alaktani rendszerébe stb.), viszont más szempontból meg az idegen szavak jobbak (nyelvközi viszonylatban egyértelműbben azonosíthatóak, így kevesebb zavart, félreértést okoznak; a szűkebb szakmában könnyebbé teszik a nemzetközi kommunikációt stb.). Vagy például a rövidebb hangtestű szavak – ha gyakori használatú fogalmat jelölnek – jobbak, mint a hosszabbak (gazdaságosabb a használatuk), viszont ha ritkán használt fogalomról van szó, jobb ha hosszú a szókészlet elem, legalábbis ha motivált (könnyebben földéződik). Tehát bizonyos kontextusban van értelme egyes elemeket jobbnak, másokat rosszabbnak tartani, de nem a használat körülményeitől elvonatkoztatva. A használat körülményeitől függetlenül csak a nyelvtervezők íróasztalán keletkezett, (még) nem használt szavak, szerkezetek, nyelvtani elemek adekvátsága ítélnélhető meg strukturális, funkcionális vagy más szempontból, azaz legfőljebb ezek esetében beszélhetünk jogosan „nyelv helyesség”-ről.

zők használatából következő nyelvi gondok orvoslásáról, akár a magyar nyelv „trianonizációja”⁷ miatt létrejött sajátos nyelvi helyzet kezeléséről. S mivel a nyelvművelésben nem sok jelét látni a megújulási szándéknak, az eddigi gyakorlattól való nyílt és nyilvános elhatárolódásnak, számos szakemberben megerősödött az a meggyőződés, hogy a magyar nyelvművelés mint olyan fejlődőképtelen, megreformálhatatlan. Néhányan egyenesen arra a következtetésre jutottak, hogy nyelvművelésre egyáltalán nincs is szükség; például a Sándor Klára-féle paradoxon szerint a nyelvművelés „akkor emberközpontú, ha nincs” (Sándor 2001: 193).

A szlovákiai magyar társasnyelvészek azonban nem tartják szerencsés dolognak a fürdővízzel együtt a gyermeket is kiönteni; a kisebbségi kétnyelvűség körülményei közt a korrekt nyelvi tanácsadásra való igény a beszélők részéről annyira egyértelmű, hogy nem lehet semmibe venni. Fontos azonban, hogy ezt a tevékenységet olyan nyelvészek végezzék, akik teljes mértékben szakítottak a nyelvhelyesség téveszméjével, s a mai nyelvtudomány – különösen az e tekintetben legilletékesebb társasnyelvészet – eredményeire építve folytatnak nyelvi tanácsadó tevékenységet. Ebből a célból jött létre két éve a Gramma Nyelvi Iroda nyelvi közönségszolgálat.

Bár a 90-es évek vitái egyértelművé tették, hogy a hagyományos magyar nyelvművelés képviselőinek többségével meddő dolog vitatkozni, mégsem lehet megoldás az, hogy a nyelvhelyesség kérdésével egyáltalán nem foglalkozunk. A nyelvhelyességi szemlélet ugyanis nemcsak a nyelvművelő cikkekben és kézikönyvekben érvényesül – ezeket bizvást figyelmen kívül hagyhatnánk –, hanem például a *Magyar értelmező kéziszótárban* is. Ez a szótári mű, amelynek 1972-es megjelenése óta számtalan változatlan utánnyomása látott napvilágot (először egy, majd két kötetben), alapvetően nem tekinthető nyelvművelő kiadványnak (de vö. Lőrincze 1968), mégis teljesen áthatja a nyelvhelyességi szemléletet. A szótár koncepciója – amint ez az ÉKSz. tájékoztatójából is kiderül (I. ÉKSz. 1972: VII) – e tekintetben gyakorlatilag teljesen azonos az 1959 és 1962 közt megjelent hétkötetes elődjével, *A magyar nyelv értelmező szótárával*, s a kéziszótár új, ebben az esztendőben megjelent kiadása is támaszkodott rá az átdolgozás során (I. ÉKSz.² 2003: VI). A hétkötetes értelmező szótár koncepciójáról egy külön kötet jelent meg (Országgh szerk. 1962), s ezért az alábbiakban erre is többször hivatkozom. (Ahol a két szótári mű közt mégis van különbség, ott erre külön utalok.)⁸

⁷ Gál Sándor szlovákiai magyar író és publicista kifejezése; l. *Szabad Újság* 1998. 1. 28., 1.

⁸ *A magyar nyelv értelmező szótárára* (ÉrtSz. [1959–1962]) a továbbiakban röviden mint „értelmező szótár”-ra vagy „szótár”-ra utalok; a *Magyar értelmező kéziszótár*ra (ÉKSz. [1972]) pedig mint „értelmező kéziszótár”-ra vagy „kéziszótár”-ra; „új kiadás”-on ennek 2003-i átdolgozott kiadását kell érteni (ÉKSz.² [2003]). Mindkét, illetve mindhárom szótári műre a „magyar értelmező szótárak” vagy „értelmező szótárak” szókapcsolatok vonatkoznak (ezekbe tehát nem kell beleérteni pl. a Czuczor–Fogarasi-féle értelmező szótárt vagy más hasonló munkákat). Itt jegyzem meg, hogy a szokásos extravagáns, minden szavában nagy kezdőbetűs írásmód helyett a szótárak nevét a magyar helyesírás (még) érvényes szabályainak megfelelően írom. A szabályos írásmód egyébként nem példátlan, mindkét szótár neve helyesen szerepel például a kéziszótár előszavában, még az új kiadásában is.

Miért fontos számunkra 2003-ban, hogy a harminc évvel korábban megjelent, de ötven évvel ezelőtti meggondolásokon alapuló szótári műről beszéljünk? Egyrészt azért, mert a kéziszótár – amely számos tekintetben kitűnő munka – máig is széleskörűen használatos, és így szemlélete a ma felnövő fiatal beszélői nemzedékeket is befolyásolja (csúnyább szóval: fertőzi), másrészt pedig azért, mert a nyelvhelyességi szemlélettel a kéziszótár új, ebben az esztendőben megjelent átdolgozott kiadása sem tudott szakítani. Az új kiadás az újonnan bekerülő szóanyag kiválasztásában jelentős szemléleti elmozdulást mutat, hiszen a határon túli – konkrétan a szlovákiai, a kárpátaljai és az erdélyi – magyar nyelvváltozatok sajátos szókincsének egy részét is magába foglalja, e szavak és szókapcsolatok számottevő része pedig kontaktusjelenség. Mint a szlovákiai magyar szóanyag összeállítója azonban folyamatosan szembesültem azzal a problémával, hogy a purista megfontolások mellőzésével, alapvetően a használati gyakoriság, illetve a beszélők általi elfogadottság alapján kiválogatott szókészleti egységeket egy olyan szótári műbe kellett beilleszteni, amelyet áthat a purista szemlélet, s így a szavak egy részét kénytelen voltam önként⁹ ellátni olyan nyelvhelyességi megjegyzésekkel, melyek által ezek megbélyegzetté váltak. Ezt a helyzetet csak úgy lehet megérteni, ha közelebbről megismerkedünk a kéziszótár új kiadásának nyelvhelyességi felfogásával. Mivel ez a felfogás valójában a korábbi kiadásnak a felfogása, az pedig – amint utaltunk rá – nem szakítható el a hétköztetes értelmező szótárétól, elkerülhetetlen, hogy mindenekelőtt e korábbi szótári művek nyelvhelyességi szemléletéről beszéljünk.

3.

Az, hogy az értelmező szótár és a kéziszótár nyelvhelyességi szemléletű, már a két munka **bevezető soraiból** is kiviláglik. Az ÉrtSz. (1959–1962) például már előszavának harmadik bekezdésében fontosnak tartja leszögezni, hogy „nem elégszik meg a nyelvi tények és fejlemények pusztá számbavételével, hanem a nyelvhelyesség szempontjainak megfelelően értékeli, minősíti is őket” (I: VII). E törekvés mögött nyelvtervezési szándék áll: a szótár „a nyelvhasználat szabályozását, nyelvünknek helyes irányban való fejlesztését, tökéletesítését igyekszik segíteni” (i. h.). Az ÉKsz. (1972: VI) is megállapítja magáról előszavában, hogy „szabályozó, normatív” jellegű, s ebből következően igyekszik „gondosan érvényesíteni a nyelvtisztaság és a nyelvhelyesség” szempontjait; miközben a hivatalos magyar nyelvművelés a nyelvhelyességi ítéletekben a nyelvtisztaságnak szinte semmilyen szerepet nem tulajdonít (erre l. Lanstyák 1996/1998: 423). A szavak „nyelvhelyességi megítélése” – amely mégiscsak emberi vélemény, még ha netán megalapozott volna is – egy szintre kerül azok jelentésének, illetve használati értékének olyan objektív tényeivel, mint amilyen a szófaji hovatartozásuk, nyelvtani

⁹ E miatt az önkéntesség miatt – jóllehet kényszerű volt az önkéntesség – ez az írás pilátusi „mosom kezeimet” gesztusként is olvasható, értelmezhető.

viselkedésük vagy stílusértékük (l. ÉKsz. 1972: VI).¹⁰ A „helytelen” elemek megjelölését az esetek egy részében maguk a szótárkészítők is „megbélyegzés”-ként értékelik.¹¹

A két szótár nyelvhelyességi szemlélete már a szótárazott szavak állományának kialakításában, illetve a szótárírók rendelkezésére álló szókészletű anyag **megrostálásának módjában** is megnyilvánult. A „szókészletünk magvához” tartozó szavak felvételében a szótárírók saját bevallásuk szerint nem érvényesítették a purizmus szempontját, tudatosan szakítva a nagy elődök, Czuczor Gergely és Fogarasi János gyakorlatával, akik a legtöbb idegen szót kihagyták a szótárukából (Országgh szerk. 1962: 16–7; vö. még i. m. 58). A megfogalmazás arra enged következtetni, hogy a peremszókincs rostálásában viszont érvényesültek nyelvhelyességi megfontolások.¹² A szócikkek végén található értelmezés nélküli összetételek és származékok felvételére nézve ezt a szótárszerkesztők nyíltan be is vallják, megjegyezve, hogy „szabálytalan” vagy „kevésbé szabályos” szóalakot csak akkor vettek fel, ha azt „gyakori”-nak és „fontos”-nak ítélték (Országgh szerk. 1962: 59). Ez azt jelenti, hogy a helytelennek vélt szókészletű egységek válogatásában kisebb lyukú rostát használtak, mint a helyesnek ítélt szókészletű egységek kiválasztásában.

A szűkebb rostán is áthullott, s így a szótárba mégis bekerült elemek „helytelen” mivoltának megjelölése többféle módszerrel történik. Ilyen például a szavak, szójelentések „**nyelvtani jellegű megjegyzések**”-kel való ellátása a „helyes nyelvhasználat irányítása” céljából, mégpedig „a művelt köznyelv figyelembevétele alapján” (Országgh szerk. 1962: 59–60). Ez nyilvánvalóan azt jelenti, hogy az egyes szavaknak csak a standardban szokásos használata minősítettik helyesnek, ami egy normájú felfogásra utal.¹³

¹⁰ „Szótárunk használója a szójelentéseken kívül megismerheti a szavak helyesírását, szófaji hovatartozását, kérdéses esetekben a helyes kiejtését, különféle jelentéseihez kapcsolódó stílusértékét, a nyelvi rétegekben elfoglalt helyét, jellemző használati körét, nyelvtani viselkedését, nyelvhelyességi megítélését stb. is.” (i. h.)

¹¹ „Elvi felfogásának megfelelően a szerkesztőség korántsem él minden esetben a szigorú, merev purizmus követelte megbélyegzéssel” – írják a szerkesztők (Országgh szerk. 1962: 58). Ezek szerint a szótár általában a szigorú, merev purizmus követelte megbélyegzéssel él, igaz, korántsem minden esetben.

¹² Kovalovszky (1966: 125) ezt – bár általánosítva, de bizonyára az értelmező szótárra is gondolva – így fogalmazza meg: „A fenti szórétegekből [rég, elavult, ritka, nép- és tájnyelvi, szaknyelvi stb. szavak – L. I.] csak azoknak van helyük egy közhasználatú szótárban, amelyek szélesebb körben ismeretesek és használatosak, elemei a köz- és irodalmi nyelvnek, a művelt ember aktív vagy passzív szókincsének. Hasonló mértéket kell alkalmazni az idegen eredetű szókra is, de itt számba szokták venni – a nyelv jellegétől függően – a nyelvtisztaság (purizmus) vagy általában a nyelvhelyesség szempontját is.”

¹³ Kovalovszky Miklós tanulmányából (1966) az is kiderül, miért van szükség ilyen megjegyzésekre: „A sokféle, gyakran egymást keresztező mérlegelési szempont (szabályszerűség, tárgyi tényezők, tudományos elvek, nyelvi követelmények, alaki szempontok: terjedelem, olvasmányos szabatosság, áttekinthetőség stb.) összeegyeztetése néha nem engedi a szó helytelen használatára vonatkozó egyenes helytelenítést, hanem nyelvtani jellegű megjegyzés beiktatását teszi szükségessé” (i. m. 145).

A nemkívánatos elemek megbélyegzésére szolgál az egyik **stílusminősítés** is, a *vulg[áris]*, amely „a kevésbé művelt beszédre jellemző, pongyola haszn[álatú]” szavak jelölője. Már a műszónak a kiválasztása is megbélyegző szándékról árulkodik, hiszen a *vulgáris* szónak a laikus beszélők által legjobban ismert jelenléte a szavaknak egy olyan rétegére utal, amelyet a jóízű társadalom egyöntetűen elítél („alantas, közönséges”; vö. az ÉKsz. *vulgáris* szócikkét), pedig a szótárban így megjelölt szavak (pl. *fuszekli, gang, spájz, spórol*) nem ebbe a szókincsrétegbe tartoznak. Megbélyegző szándéokra enged következtetni a „pongyola használat”-ra való utalás is a *vulg[áris]* minősítés értelmezésében, hiszen a *pongyola* szó nyelvi elemre vonatkoztatva az ÉKsz. szerint ’henye, laza, pontatlan <szó, kifejezés, stílus stb.>’. A *henye* szó idevágó jelentése, szintén az ÉKsz. megfogalmazásában ’odavetett, felületes’.¹⁴

A megbélyegzés legfeltűnőbb válfaját a „feltétlenül helytelenített” szavak, szókapcsolatok, alakváltozatok, illetve jelentések **csillaggal** való ellátása képviseli. Főleg azok a szavak kapják meg ezt a bélyeget a két szótárban, amelyet a szerkesztők „szükségtelen”-nek ítélnék (vö. Országgh szerk. 1962: 58). Sem a hivatkozott kiadványból, sem magukból a szótárakból nem derül ki, milyen alapon minősítettnek az olyan szóképzleti elemek vagy jelentések szükségtelennek, amelyek elég gyakoriak ahhoz, hogy „helytelen” mivoltuk ellenére is bekerüljenek a szótárba. Nehezen magyarázható ellentmondás az is, hogy a csillagot, amely elvben – amint jeleztük – a „feltétlenül helytelenített” szavaknak jár, az olyan szavak is megkapják, melyek használata „megtűrhető”, sőt amelyek „még használható”-ak (Országgh szerk. 1962: 58; Kovalovszky 1966: 145).

A nyelvhelyesség szempontja a szótárírók saját bevallása szerint „a szójelentések, jelentésárnyalatok, szókapcsolatok, szólások **értelmezésében** is megnyilvánul (Országgh szerk. 1962: 60). A szerzők 18 pontban foglalják össze az értelmezések során alkalmazott nyelvhelyességi elveket, pontosabban csak „néhány fontosabb”-at közölük (i. m. 60–2). Így például az értelmezésekben kerülték az idegen szavakat, az „idegenszerű” hátravetett határozós kifejezéseket (pl. *ipari termékek elhelyezése külföldön* helyett *ipari termékek külföldön való elhelyezése*; *[a csíz] farktolla sárga, fekete csúccsal* helyett *farktolla sárga, ennek csúcsa fekete*; a nehézkes és „rendszerint idegen mintájú” kifejezéseket szókapcsolatokat egyszerűsítették; „kiirtották” a szótár nyelvéből a különféle, fölöslegesnek, terjedősnek ítélt „idegenszerű” kifejezéseket (pl. *kifejezést ad vminek* helyett *kifejez; jelentőséget ad vminek* helyett *fontos, jelentős vmi; izgatólag hat* helyett *izgat*), sőt még a *vmivel rendelkezik* v. *bír* szókapcsolatokat is lehetőleg kerülték; a szótárírók a korántsem nehézkes vagy bonyolult szavaknak sem kegyelmeztek az értelmezésekben, ha azokat idegen mintára keletkezettnek tekintették, ezeket más, jobbnak vélt szavakkal, szókapcsolatokkal helyettesítették (pl. *előírás* helyett *rendelkezés, szabály*; *kizárólag* helyett *csak, csupán, pusztán*; *túlnyomóan* helyett *főként, főleg, [leg]nagyobbrészt, nagy többségben*; *kivitelez* helyett *elkészít, megold, elvégez, megcsinál, végrehajt*; *eltekint vmitől* helyett *nem tekinti, nem veszi*

¹⁴ Az értelmező szótárban van még *helyt[elen]* „stílusminősítés” is, de nem világos, hogy ennek használata hogyan viszonyul a csillag és/vagy a nyelvhelyességi megjegyzések alkalmazásához.

tekintetbe, figyelembe; behoz vmit helyett pótol; kivált vmit helyett okoz, előidéz, kelt, ébreszt; vmire szolgál helyett vmire való, alkalmas, használatos, használt; vmit segítő, biztosító stb.).

Az értelmezések más módon is a nyelvhelyesség szolgálatában állhatnak: úgy, hogy a szavak, alakváltozatok, szójelentések egy részét a „helyesen” vagy a „helyesebben” formula előzi meg (Országh szerk. 1962: 59). Mivel itt nyilvánvalóan a „helyesen”, illetve a „helyesebben” a **standardban** „helyes”, illetve „helyesebb” szavakra utal, ezek a formulák az egynyelvűségi szemlélet megnyilvánulásai.¹⁵

4.

Ami a kéziszótár idén megjelent kiadását illeti, ez mindjárt az előszavában megállapítja magáról, hogy „nem új szótár, hanem az ÉKsz. átdolgozott, bővített változata” (ÉKsz.² 2003: V). Az előszó közli az átdolgozás tíz szempontját, illetve részfeladatát, úgy, ahogy azokat a szerkesztők 1995-ben meghatározták (i. m. V–VI). Az alábbiakban azokat tekintem át, amelyeknek nyelvhelyességi vonatkozása is van (vagy lehetne).

Az első és a második pont az új címszavak, illetve jelentések felvételéről szól. E tekintetben számottevő előrelépés tapasztalható a szótár szemléletében elődeihez képest, mégpedig épp abban, hogy a szótárba beépültek a szlovákiai, kárpátaljai és erdélyi magyar nyelvváltozatoknak olyan szóképzési elemei is, amelyeket a helyi nyelvművelők mint „idegenszerűségeket” üldözni szoktak. (Mivel a szótárba bekerülő magyarországi magyar szóanyaggal, illetve egyáltalán a szótár számítógépes adatbázisával nem állt módomban megismerkedni, nem tudom, hogy – a trágár szavakon kívül – vannak-e az új címszók közt korábban a magyarországi magyar nyelvváltozatokban megbélyegzett, s ezért az értelmező szótárba és a kéziszótár régi kiadásába föl sem vett szavak, illetve épültek-e be a meglévő szócikkekbe ilyen jellegű szókapcsolatok, jelentések.)

A harmadik és a negyedik pont az értelmezésekről és a példákról szól; ezek jelentősége a szótár szemlélete szempontjából minimális. Legföljebb annyit lehetett volna e tekintetben változtatni, hogy a szerkesztők a jelentések megfogalmazásában tudatosan figyelmen kívül hagyják a fentebb említett nyelvhelyességi tilalomfákat, s bátran használják – ha úgy adódik – az olyan „verba non grata”-kat, mint például *eltekint vmitől, előírás, vmire szolgál, kivált vmit, kizárólag, rendelkezik vmivel* ’van vmije’ értelemben stb. (Valószínűnek látszik egyébként, hogy a szerkesztők spontán módon eltekintettek ennek az ötven évvel ezelőtti „nyelvvédő” előírásnak az alkalmazásától mind az értelmezésekben, mind a szavak jelentésének jobb megvilágítására szolgáló példákban, s még csak nem is nagyon

¹⁵ Az értelmező szótárban a nyelvhelyességi szemlélet, továbbá az egyes jelentések illusztrálására szolgáló **irodalmi idézetek kiválasztásában** is érvényre jut: azokat, melyekben a szótárírók „idegenszerű” szóalakokat, szókapcsolatokat, kifejezéseket, mondaszerkesztést találtak, mellőzték, a szerző írói nagyságára való tekintet nélkül (Országh szerk. 1962: 60). Ez az eljárás azonban a kéziszótárt nem érinti, mivel abban nem szerepelnek íróktól, költőktől vett idézetek.

kellott attól tartaniuk, hogy ezzel kiváltják a nyelv művelők haragját. Mindez azonban részemről kizárólag következtetés, mivel a kéziszótár új kiadása nem rendelkezik önálló koncepcióval, illetve koncepcióleírással, amelyből az ilyen részletkérdésekre vonatkozó elveket meg lehetett volna ismerni.)

Annál fontosabb szemléleti szempontból az ötödik és a hatodik pont, amely a „rétegnyelvi, szóhangulati és stílusminősítések” módosításáról, illetve új minősítések fölveteléről szól. A módosításoknak elvileg nem lehet nagy szemléleti jelentőségük, mivel ezek – legalábbis a szerkesztők szándéka szerint – a nyelvi változások követését szolgálták. Mégis történtek korrekciós célú minősítésváltoztatások is, így például szűkült az *argó* kategóriája, a korábban így jelölt szavak „tekintélyes” része *biz* minősítésű lett (ÉKsz.² 2003: XVI). Ez mindenképpen pozitív fejlemény, ugyanis az *argó* minősítés erősen megbélyegző: az ÉKsz.² szerint – az ÉKsz. első kiadásával megegyezően – az *argó* szó harmadik, e tekintetben leginkább releváns jelentése ’zömében alacsonyabb szintű csoportnyelvek keveredéséből eredő, kül. a fiatalabbak beszédében burjánzó nyelvhasználat’. Nem tudni ugyan, hogy a beszédben hogyan burjánozhat a nyelvhasználat, de az tény, hogy a *burjánzik* ige idevágó jelentése az ÉKsz.² szerint ’<rossz dolog> gyorsan terjed’, ami csak metaforikus kiterjesztése a szó elsődleges jelentésének, annak tudniillik, hogy ’<(haszontalan) növény> sűrűn, dúsan nő, tenyészik’. Ebből következően az *argó* nyilván rossz dolog, s így az, hogy az új kiadásban kevesebb szó kap ilyen minősítést, örömteli változás.

A korrekciós célú minősítésváltoztatásoknál nem kisebb az egyes minősítések **átértelmezésének** szemléleti jelentősége. Sajnos az átértelmezések nyomán a minősítési rendszer nem lett jobb, sőt bizonyos tekintetben még megbélyegzőbbé vált. A *vulgáris* minősítésnek, amely a korábbi kiadásban „a kevésbé művelt beszédre jellemző, pongyola haszn[álatú]” szókészleti elemekre vonatkozott (I. ÉKsz. 1972: 1549), az új kiadásban a pejoratív jelentését erősítették föl, amely így „kirívóan igénytelen beszédmódra jellemző, bántóan közönséges, alantas” lett. Ez részben pozitív változás, mivel a minősítés hatókörének szűkítésével bizonyos elemek „jól jártak”, mert *vulg* helyett *biz* vagy más ártatlan minősítést kaptak. Azoknak azonban, melyeknél megmaradt a *vulg* címke, erősödött a megbélyegzettségük. Sajnos nem tudom, mely elemekről van szó, mivel annak ellenére, hogy részt vettem a szótár átdolgozási munkálataiban, nem állt módomban megismerkedni a szlovákiai magyar vonatkozásokat nem tartalmazó szócikkkel.¹⁶ Abból azonban, hogy az új kiadás tájékoztatója a *körút* szónak [körut] ejtését *vulgárisnak* – azaz bántóan közönségesnek, alantasnak – minősíti (ÉKsz.² 2003: XII), nem sok jóra lehet következtetni.¹⁷

¹⁶ A szlovákiai magyar vonatkozású szócikkek közül egyedül a *rizs* szócikkében található *vulg* minősítés, mégpedig a szó *rizsa* alakváltozata van így – azaz „bántóan közönséges”-nek, „alantas”-nak – jelölve.

¹⁷ Ez az állásfoglalás még a *Nyelvművelő kéziszótár*én is túltesz, amely ezt az ejtést egyszerűen „pongyolaság”-nak minősíti, amely „vál[asztékos] beszédben kerülendő” (NymKsz. 1996: 323). Lehetséges, hogy a [körut] ejtés *vulgárisnak* minősítése véletlenül maradt benne az új kiadás Tájékoztatójában, s tulajdonképpen a régi kiadás „*vulgáris*”-át kell rajta érteni. Erre azonban a szótár legtöbb olvasója biztosan nem fog gondolni.

Az új kiadás minősítési rendszere mindössze három elemmel bővült; ebből kettő az ekként megjelölt elemek szaknyelvi regiszterekhez való kötődésére utal (*Inf* = informatika, *Szociol* = szociológia), így témánk szempontjából nincs jelentősége. A harmadik minősítésnek, a „*trágár*”-nak a bevezetése szemléleti szempontból pozitív változás, ugyanis ez tette lehetővé, hogy a szótárba bekerülhessenek a benne korábban nem szereplő „szeméremsértően illetlennek tekintett, tabusított megnevezések” (vö. ÉKsz.² 2003: XVI).

A hetedik pont egyes címszavaknak és jelentéseknek az új kiadásból való törléséről szól, a nyolcadik pedig a csillag eltávolításáról. Mivel – amint fentebb láttuk – a csillag a „helytelen, magyartalan és ezért kerülendő” szavak, kifejezések, jelentések megjelölésére szolgált (l. ÉKsz. 1972: VI), eltávolítása mindenképpen üdvözlendő fejlemény. Sajnos azonban a vizuálisan jól észlelhető bélyeg mellőzése egyáltalán nem értékelhető a nyelvhelyességi szemlélettel való szakításként, ahogy azt tévesen jómagam is gondoltam (erre l. Lanstyák 2001). A szerkesztők ugyanis nem azt kifogásolták, hogy a megcsillagozással a két szótár bizonyos szavakat kontextustól függetlenül helytelennek minősít, hanem azt, hogy „számos minősítésfokozatot présel egymásra” (Pusztai 1994: 420), vagyis „sokféle árnyalatra figyelmeztet – egyformán” (ÉKsz.² 2003: VI).¹⁸ Ezért a változtatás csak ott járt pozitív következményekkel, ahol a csillagot a *biz* minősítés váltotta föl, a többi esetben csak annyi történt, hogy átfogó megbélyegzés helyett az új kiadásban a megbélyegzés rejtettebb, finomabb, illetve specifikusabb formái érvényesülnek.¹⁹

Arról, hogy a szótár új kiadásának nem sikerült kiszabadulnia a nyelvhelyesség fogságából, nemcsak a fentebb ismertetett változtatások győzik meg az olvasót, hanem az is, hogy az új kiadás Tájékoztatójában rendre benne maradtak a régi kiadás nyelvhelyességi megállapításai. A *h* végű szavakról például azt olvassuk, hogy a szótár csak akkor jelöli a kiejtésüket, „ha a szóvégi *h*-t nem kell vagy nem szabad ejteni”. A „nem kell” nyilván a vagylagos ejtésre vonatkozik (pl. a *düh* szóra), a „nem szabad” pedig azokra az esetekre, melyekben a standard magyar kiejtésben egyáltalán nincs a szó végén *h* (pl. a *cseh* szóban). Az ilyen megközelítéshez képest a *Nyelvművelő* kézikönyv érintett szócikkei mintaszerűen

¹⁸ Ennek ékes bizonyítéka, hogy még választékosnak jelölt szó is kaphatott az értelmező kéziszótárban csillagot (pl. *averzió*, *indifferens*, *intakt*, *milió*; l. i. h.); erre a szerkesztőknek semmi más okuk nem lehetett, csupán a szó idegen mivolta, ami töről metszett purizmus. Pedig a hivatalos magyar nyelvművelés elvei szerint a nyelvhelyességi ítéletek alapja a művelt beszélők nyelvhasználata; vannak még ugyan más tényezők is, de ezek közé a szó eredete hivatalosan nem tartozik (l. Deme 1953: 42–3; Kovalovszky 1953, 1977: 40–1; Lőrincze 1952: 416–7, 1980: 39–59; NyKk. II: 334, 355–6, 374–81). Egyébként a szerkesztők a szótár bővítési munkálatainak megkezdődésekor még számoltak a csillag használatával (a „valóban helytelenített, ún. stigmatizált” szavak esetében, l. Pusztai 1994: 420), csak később szánták rá magukat teljes eltávolítására.

¹⁹ Ennek egyik eszköze az, hogy az értelmezést a „helyesen” vagy „helyesebben” formula vezeti be, ami a címszót közvetve bár, de teljesen egyértelműen „helytelen”-nek vagy az értelmezésben szereplő szinonimájánál „helytelenebb”-nek bélyegzi, a használat körülményeitől függetlenül. Hasonló a helyzet az egyéb nyelvhelyességi jellegű bevezető formulákkal: az előszóban még a „terpeszkedő kifejezésekben” és a „pongyola használatban” vannak említve (ÉKsz.² 2003: VI).

tárgyilagosa. A *cseh* szó végén éppannyira „nem szabad” ejteni a *h*-t, mint amennyire mondjuk a *kutya* szó végén „nem szabad” ejteni a *h*-t vagy a *z*-t vagy a *ty*-t, vagy amennyire „tilos” a *helyesség* szót szókezdő *h* nélkül ejteni.

5.

Ez tehát az a kontextus, amelybe a szlovákiai, kárpátaljai és erdélyi magyar szókészlet sajátos elemeit be kellett illeszteni. Mivel a kárpátaljai és erdélyi magyar szóanyagról nincs áttekintésem (pedig több szempontból is nagyon hasznos lett volna, ha a határon túli nyelvészek megismerhették volna egymás szóanyagát), a továbbiakban csupán a szlovákiai magyar szavakra, szókapcsolatokra és jelentésekre korlátozom megállapításaimat, bár föltételezem, hogy azok többé-kevésbé a többi határon túli nyelvváltozat szókészleti elemeire is érvényesek.

A kéziszótár új kiadásába felvételre javasolt szlovákiai magyar szavak a nyelv-helyesség szempontjából nézve alapvetően három rétegbe sorolhatóak. Az elsőbe a szlovákiai magyar tömegtájékoztató eszközökben, tankönyvekben, írói művekben stb. is előforduló szavak és szókapcsolatok tartoznak (pl. *átnevez* ’átkeresztel’; *dupla* ’repetá’; *egyeszségügyi nővér* ’(kórházi) ápolónő’; *exkurzió* ’tanulmányi kirándulás’), a másodikba a magyar többségű területeken élő iskolázott beszélők által oldottabb beszédhelyzetekben használt beszélt nyelvi elemek (pl. *alobal* ’alufólia’; *bandaszka* ’marmonkanna’; *bordel* ’rendetlenség, felfordulás, kupi’; *diplom* ’elismerő oklevél’), a harmadikba pedig inkább csak a szlovákdomináns iskolázott és iskolázatlan beszélők, illetve a magyardomináns iskolázatlan beszélők által használt, többnyire beszélt nyelvi elemek (pl. *bufet* ’büfé, falatozó’; *csinzsák* ’(lakótelepi) bérház’; *kurz* ’tanfolyam’ és ’árfolyam’, *termín*²⁰ ’terminus’).

Az első réteg nyelvhelyességi szempontból nem jelentett problémát. Az ide tartozó szavak egy része ellen még a szlovákiai magyar nyelvű művelők sem emeltek kifogást (ilyenek pl. az *alapiskola* ’általános iskola’, *földműves-szövetkezet* ’mezőgazdasági termelőszövetkezet’, *kerület* ’több járást magában foglaló államigazgatási egység’ stb. szavak), másik részüket ugyan helytelenítették (pl. az *évfolyam* ’a tanulmányoknak egy-egy évi szakasza [alap- és középiskolában is]; *összpontosítás* ’<intézményesen szervezett> összejövétel; gyakorlás, közös próba, illetve bentlakásos foglalkozás, tanfolyam; edzés, edzőtábor’; *promóció* ’a diploma átadása, átvétele’ szavakat), objektív kritériumok²¹ alapján azonban ezek úgy kerültek be az értelmező kéziszótárba, hogy <a szl. m-ban:> (= a szlovákiai magyarban) „felségjelzésen” kívül rendszerint nem kaptak más minősítést.²² Az ilyen elemek többé-kevésbé úgy tekinthetők, hogy a magyar standard szlovákiai változatába tartoznak, még akkor is, ha a Gramma Nyelvi Irodában folyó nyelvtervező

²⁰ A szótárban – helytelenül – rövid *i*-vel szerepel.

²¹ A két fő kritérium – amint említettük – az említett színtereken való elterjedtség, valamint az iskolázott beszélők általi elfogadottság volt.

²² Azért „rendszerint”, mert a lexémáknak egy kis csoportja tartalmaz ugyan minősítést, de olyat, amely eleve a formálisabb beszédstílusokhoz való kötődésükre utal: ilyen a *vál[asztékos]*, a *hiv[atalos]* és a *sajtó[nyelvi]* minősítés.

munkálatok eredményeként egy részük helyett bizonyos „emelkedett” funkciókban más, az adott kontextusban valamilyen szempontból megfelelőbb formák használatát ajánljuk.

A második rétegbe tartozó szavak <a szl. m-ban:> „felségjelzésen” kívül a *biz* (= bizalmas) minősítéssel lettek ellátva; ez jól kifejezi azt a tényt, hogy az érintett szóképzleti elemek inkább csak a mindennapi beszélt nyelvben használatosak, vagyis szóban és informális beszédhelyzetekben. Ez a megjelölés nem megbélyegző, hiszen az új kiadás – a régivel megegyezően – „a bizalmas, közvetlen, fesztelen hangú társalgásra jellemző, a választékosabb v[agy] a hiv[atalos] érintkezésben nem haszn[álatos]” szóképzleti elemeket jelöli így (ÉKsz.² 2003: XXI, vö. ÉKsz. 1972: 1547). Ebből következően a szlovákiai magyar szavaknak ez a csoportja sem okozott összeállítójuknak álmatlan éjszakákat.

Súlyos problémákat vetett föl azonban a harmadik rétegbe tartozó szavak jelölése, azoké, amelyeket inkább a kevésbé iskolázott, illetve a szlovák nyelv hatásának nagyobb mértékben kitett beszélők használnak. A szótár minősítési rendszere ugyanis nem tartalmaz olyan elemet, amely alkalmazható volna rájuk. A hasonló használati értékű közmagyar szóképzleti elemekre a szótár különféle megjegyzésekkel utal. Ilyenek például a fentebb már említett „helyesebben...” és „helyesen...”, „terpeszkedő kifejezésekben...” és „pongyola haszn[álatú]” formulák. Ezeknek és az ehhez hasonlóknak azonban egy tudományosan korrekt lexicográfiai munkában semmi keresnivalójuk, hiszen azt a benyomást keltik, mintha egy lexéma – amelyet a nyelvszokás is „szentesített”, hiszen egyébként be sem került volna a szótárakba – önmagában, a használat körülményeitől elvonatkoztatva is lehetne „kevésbé helyes” vagy „helytelen”, s létezhetne eredendően „helyesebb” vagy „helyes” szinonimája; ezenkívül arra a téves következtetésre vezethetik az olvasót, hogy vannak olyan szavak, melyeket lehetetlenség nem pongyolán használni, mert a „pongyola használat” mintegy a jelentésükbe van „bekódolva”. Az első két formula ráadásul előíró szándékú, arra akarja rávenni az olvasót, hogy a beszédhelyzet követelményeitől függetlenül mindig és mindenütt egy más, a címszótól eltérő szóképzleti elemet használjon.

Ez a felfogás nemcsak a modern nyelvtudomány immáron közhelyszámba menő megállapításaival áll szöges ellentétben, hanem a magyar nyelvvelés elvben vallott nyelvhelyességi felfogásával is. A magyar nyelvvelés hivatalos álláspontja szerint a nyelvhelyességi ítéletek alapja a nyelvszokás, az igényes beszélők úzusa (l. Deme 1953: 42–3; Kovalovszky 1953, 1977: 40–1; Lőrincze 1952: 416–7, 1980: 39–59; NyKk. II 1985: 334, 355–6, 374–81), s ez a felfogás a nyelvészeti irodalomban is megerősítést nyert: „Ha egy szabályt a beszélőközösség túlnyomó többsége elfogad és használ, az akkor is normatívnak tekintendő, ha nem felel meg a norma másodlagos kritériumainak, mint amilyenek például a produktív szabályoknak való megfelelés és a jóhangzás igénye” (Huszár 1986: 61). Mindez összhangban van a nyelvvelést, illetve a nyelvtervezést tudományos rangra emelő prágai nyelvészeti iskola felfogásával is (l. pl. Daneš 1979: 85–9, 1986: 226–9).

Ennek fényében súlyos ellentmondástól terhes értelmező szótáraink nyelvhelyességi koncepciója: a szerkesztők a nyelvszokásra hivatkozva felveszik ugyan

azoknak a szavaknak egy részét is, melyek használatát kifogásolják, ugyanakkor helytelenként bélyegzik meg őket, holott a nyelv szokás elsődlegessége miatt a magyar nyelv művelés nyelv helyességi elvei szerint ezeket helyesnek kell tekinteni.²³

A harmadik rétegbe tartozó szlovákiai – és más határon túli – magyar szavak megjelölésére a szerkesztők a fentebb felsorolt formulák közül a „pongyola haszn[álatú]” vagy „kissé pongyola haszn[álatú]” formula alkalmazását javasolták. Mivel világos volt, hogy az új kiadás – a szerkesztők belső zsargonjával élve – csupán „leporolása” a réginek, nem új munka, kompromisszumos megoldást kellett keresni, mellyel ha nem sikerülhetett is a nyelv helyességi szemléletet teljesen kiiktatni a szótárból, de talán ki lehetett volna venni a méregfogát: meg lehetett volna szüntetni a nemstandard elemek nyílt megbélyegzését. Az általam javasolt kompromisszumos megoldás legfontosabb elemei a következők voltak:

1. A kéziszótár *pongyola* szócikkének idevágó jelentésmeghatározását át kellett volna fogalmazni. Az eddigi ’henye, laza, pontatlan <szó, kifejezés, stílus stb.>’ helyett ’henye, laza, pontatlan <fogalmazás, stílus stb.>’ állt volna a szótárban, s ily módon a *pongyola* szó nem vonatkozott volna nyelvi elemekre, hanem csupán fogalmazásra és stílusra.²⁴
2. A szerkesztők által eddig a szavak egy részének megjelölésére alkalmazott „pongyola haszn.” helyett csak „*pongy[ola]*” állt volna a szótárban, mivel egy szó nem lehet eleve pongyola **használatú**, csak bizonyos kontextusokban válhat „pongyolává”. Ezzel a „*pongy[ola]*” minősítés tulajdonképpen az előző kiadás „*vulg[áris]*” minősítését helyettesítette volna, amely – amint említettük – az új kiadásban eltérő, a szokásosnak megfelelő jelentésben szerepel (’bántóan közönséges, alantas’).
3. Ennek megfelelően a rövidítések jegyzékében a „*pongy*” minősítés röviden így lett volna feloldva: „*pongy* pongyola, a kevésbé iskolázott beszélők nyelvváltozatához kötődő”.
4. A megoldás megokolásaként a szótár tájékoztatója ilyesféle módon tért volna ki erre a minősítésre:

A „*pongy[ola]*” szót stílusminősítésként sajátos szaknyelvi értelemben használjuk, mint ilyen nem tartalmaz értékítéletet, és nem kíván megbélyegző lenni. Azokat a szavakat és szókapcsolatokat minősítjük „pongyolá”-nak, amelyek nem területi kötöttségűek (ez különbözteti meg őket a „*táj[nyelv]*” minősítéssel ellátott tájszavaktól), azaz *koiné* jellegűek,

²³ Ország László ezt így fogalmazza meg: „Mivel az ÉrtSz.-nak az a fő feladata, hogy mindenekelőtt az élő köznyelv szavait és kifejezéseit gyűjtse össze és leltározza, nemegyszer elsőként regisztrálja, tehát mintegy anyakönyvezzé, ezért a szókészletünk magvához tartozó szavaknak címszavá tételében nem lehettünk tekintettel arra, hogy azok történeti szempontból nézve milyen eredetűek, illetőleg hogy használatuk nyelv helyességi szempontból nem kifogásolható-e” (Ország szerk. 1962: 16). Ebben az idézetben benne van az az ellentmondás, amely a szótárak koncepcióját jellemzi.

²⁴ Az új kiadásban a *pongyola* szó érintett jelentésárnyalatának az értelmezése csak annyiban változott, hogy kikerült belőle a *laza* szó, ami témánk szempontjából irreleváns változtatás.

de a kevésbé iskolázott társadalmi rétegek által használt nyelvváltozatokhoz (szociolektusokhoz) tartoznak. A „pongyola”-ként jelölt szavak nyelvileg semmivel sem rosszabbak, mint a minősítés nélküli vagy más minősítésű szavak, csak más nyelvváltozathoz tartoznak. Ezt a minősítést jobb megoldás híján alkalmazzuk (a „szubstandard” jönne még számításba, de sokan azt is megbélyegzőnek érzik²⁵, ezenkívül pedig a tájnyelvi elemek is szubstandardok); használata annyiban indokolt, hogy az ekként jelölt szavak bizonyos típusú szövegeknek a stílusát csakugyan pongyolává tehetik (vö. szótárunk *pongyola* szócikkének idevágó jelentésével).

Az első ponthoz magyarázatképpen hangsúlyozni kell: ha egy nyelvhasználó gondatlanul fogalmaz, sok a megnyilatkozásában a szóismétlés, egyeztetési hiba stb., akkor erre – főleg írásban – természetesen lehet azt mondani, hogy „henye” vagy „igénytelen”. Azaz a szavak összekapcsolása, a szókészlet elemei közül való válogatás – amint fentebb is említettük – lehet „henye” és „igénytelen” (a pongyola fogalmazásra kitűnő példa az ÉKSz. és az ÉKSz.² *argó* szócikkének harmadik jelentésének meghatározása, amelyet fentebb idéztünk), de maguk a szavak és nyelvtani szerkezetek nem lehetnek.²⁶ Még az *izé* szót sem volna szerencsés önmagában „henyé”-nek vagy „igénytelen”-nek nevezni. Igaz, az *izére* különösképpen jellemző, hogy „henye”, laza, pontatlan fogalmazásban használják, de maga a szó semmivel sem „henyébb”, mint például a *dolog* vagy a *valami*, nem beszélve arról, hogy a kommunikációban sokszor nagy szükségük van rá mind az „igénytelen”, mind az „igényes” beszélőknek.²⁷ Tehát önmagukban, kontextuson kívül az értelmező kéziszótárban „pongyola használatú”-nak jelölt szavak nem „pongyolák”, konkrét felhasználásuk során azonban előfordulhat, hogy „henye” és „igénytelen” fogalmazás részévé válnak. Ezzel lehetett volna megindokolni, miért kapják a harmadik réteg szavai (és persze a hasonló használati értékű közmagyar, illetve kárpátalji és erdélyi magyar szavak) a „*pongy[ola]*” minősítést.

Ez a javaslat valóban kompromisszumos volt, a szótár egynormájúsági szemléletét nem küszöbölte volna ki teljesen, hiszen a „pongyola” minősítés standardközpontú: az illető elemek ugyanis nem a „saját” nyelvváltozatukban pongyolák, hanem a standard jellegű diskurzusokban válnak azzá. Mivel azonban az emberek a szótáraktól leggyakrabban épp azt várják, hogy a standard nyelvváltozat szókészletében való eligazodást könnyítsék meg a számukra (a mindennapi beszélt nyelvet spontán módon használják, ehhez nem nagyon van szükségük szótári se-

²⁵ A társasnyelvészetben a „szubstandard” helyett a „nemstandard” használatos. Ez ugyan nem vagy kevésbé megbélyegző, viszont a kettő jelentése nem azonos, hiszen a „nemstandard” szuperstandard is lehet (pl. az *én innám valamit* forma szuperstandard a standard *én innék valamit*, illetve a szubstandard *én innák valamit* formákhoz képest).

²⁶ Mindez természetesen nem jelenti azt, hogy jómagam épp a „henye” vagy az „igénytelen” szavakkal tartanám megfelelőnek az ilyen fogalmazást vagy stílust jellemezni.

²⁷ Aki nem használja, az rendszerint sokkal testesebb, körülményeskedőbb körülírásokkal tölti ki a nyelvi lapszus vagy nyelvi hiány miatt kialakuló lexikális rést, vagy pedig kényszerűségből pontatlanul, félrevezetően fogalmaz.

gítségre), ez a megközelítés némileg indokolt (vagy legalábbis menthető), igaz, csakis ilyen gyakorlati, nem pedig elméleti megfontolásokból.

Sajnos a szótárszerkesztők nem fogadták el ezt a javaslatot, és ragaszkodtak a szótár előző kiadásának elavult és a hivatalos magyar nyelvűvelés nyelvhelyességi elveit is sértő koncepciójához. Ezzel a határon túli szólisták összeállítói kényszerhelyzetbe kerültek, melyből jómagam a legkevésbé rossz kiútnak a megőrző „pongyola haszn[álatú]” formula alkalmazását tartottam. Az egyik – egyébként rendkívül elvszerű és ilyen szempontból támadhatatlan – „még rosszabb” megoldás az lett volna, ha a harmadik réteg szavait töröljük a listáról, s be sem kerülnek a szótárba. Ezzel ugyan elkerültük volna, hogy „pongyola használatú”-nak legyenek minősítve, ám az a tény, hogy be sem kerülnek a szótárba, voltaképpen a legnagyobb megőrzés lett volna számukra, hiszen ezzel még létüket is mintegy kétségbe vontuk volna.

A másik „még rosszabb” megoldás e szavak „biz[almas]” minősítéssel való ellátása lett volna, minden megszorító megjegyzés nélkül. S bár ezzel az olvasót kifejezetten nem vezettük volna félre, hiszen ezek a szavak csakugyan a „bizalmas, közvetlen, fesztelen hangú társalgásra jellemző”-ek, s valóban nem használatosak „a választékosabb vagy a hivatalos érintkezésben”, homályban maradt volna az a fontos tény, hogy ezeket a szavakat általában a kevésbé iskolázott, illetve a szlovák nyelvi hatásnak erősebben kitett beszélők használják, s ezzel elmosódott volna a második és a harmadik réteghez tartozó szavak használati értéke közötti különbség.

Talán nem szükséges hosszadalmasan bizonygatni, hogy ez utóbbi két megoldás egyike sem vált volna sem a lexikográfus, sem a társasnyelvész dicsőségére. Ezen a tényen mit sem változtat, hogy az egész szóanyag nagyságához képest egészen kis csoportról van szó (a szótárba bekerült csaknem 250 szlovákiai magyar szónak, alakváltozatnak, jelentésnek és szókapcsolatnak mintegy 4 százalékról). Tulajdonképpen nem is volna nagyon érdemes foglalkozni a kérdéssel, ha csak e maroknyi szlovákiai magyar szó korrekt megjelölése volna a tét. Világos azonban, hogy itt – amint az a fentiekből remélhetőleg kiderült – sokkal többről van szó: a kérdés az, sikerül-e a jövőben a kéziszótárnak leráznia magáról a nyelvhelyességi szemlélet bilincseit, vagy pedig minősítési rendszerével továbbra is az akadémiai és a mozgalmi nyelvűvelés legrosszabb hagyományai mellett kötelezi el magát, s ezzel együtt továbbra is magán viseli azt a „gyalázatot”, amit a „századok” a magyar nyelvűvelésre rákentek.

6.

Nagy kár lenne, ha a *Magyar értelmező kéziszótár* minősítési rendszere az újabb kiadásokban is változatlan maradna, még hozzá nemcsak a szótártudomány szempontjából, hanem magának a nyelvűvelésnek a szempontjából is. A kéziszótár ugyanis egy jobb minősítési rendszer kidolgozásával és alkalmazásával nem hogy nem válna alkalmatlanná a nyelvi ismeretterjesztésre és a korrekt nyelvi tanácsadásra, hanem épp akkor lenne rá alkalmas igazán! A korrekt stílusminősítések sokkal jobb tájékoztatást nyújtanak a szavak használati értékéről, mint a szakmai

szempontból is erősen kifogásolható, megbélyegző nyelvhelyességi megjegyzések, melyek forrása nagyon gyakran a purizmus. A nyelvművelők úgy vélik, hogy nyelvhelyességi ítéleteikkel nevelő hatást gyakorolnak a nyelvhasználókra, arra ösztönözve őket, hogy leszokjanak ezekről a „helytelen” formákról, és megtanulják „helyes” megfelelőjüket. Csakhogy ezek a formák nyelvtanilag természetesen egyáltalán nem helytelenek, esetleges negatív társadalmi megítélésük többnyire az alacsonyabb presztízsű társadalmi rétegekhez való kötöttségük következménye (és másodlagosan a nyelvművelők megbélyegzéséé is).²⁸ Ezenkívül pedig megbélyegzéssel és megszégyenítéssel nem lehet nevelni. Az olyan beszélők, akik büszkék saját otthoni nyelvváltozatukra, s azt bátran használják, sokkal sikeresebbek a standard elsajátításában is, mert nem érzik azt, hogy minden általuk újonnan elsajátított forma megannyi emlékeztetője annak, hogy szeretteik, akik nem ezeket használják, mennyire „igénytelenek” és „henyék”. Nem érzik, hogy a tanító néni által tévesen – de rendszerint annál magabiztosabban – egyedül „helyes”-nek állított másik nyelvváltozat megtanulásával szinte meg kell tagadniuk a múltjukat, legédesebb anyanyelvüket (mert hogy az otthon melegét árasztó anyanyelv a legtöbb ember számára bizonyára édesebb a „tanárnyelvnél”, a „tankönyvnyelvnél”, a „tévényelvnél”, a „főnöknyelvnél” vagy a „hivatalnoknyelvnél”), s nem kezdik el szégyellni „igénytelen” és „henye” szüleiket, nagyszüleiket, rokonaikat, szomszédaikat és barátaikat.

Tudjuk, hogy kétnyelvűségi viszonylatban akkor sikeres a nyelvelsajátítás, ha hozzáadó helyzetben történik, azaz olyan társadalmi közegben, amelyben mindkét nyelvet megbecsülés övezi, mindkettőnek az ismeretét nagyra értékelik a beszélők. Ilyen helyzetben az új, második nyelv elsajátítása nem veszélyezteti az első nyelvet, az új ismeretek hozzáadódnak a régiekhez, s ezzel megteremtődik a magas szintű kétnyelvűség kialakulásának alapja. Ellenkező esetben, felcserélő kétnyelvűségi helyzetben a tágabb társadalmi közeg által nem támogatott anyanyelv az új nyelv elsajátításával párhuzamosan háttérbe szorul, leépül. Ha a másodnyelv elsajátítása túl korán kezdődik, a felcserélő kétnyelvűség körülményei közt magának a másodnyelvnek a kiépülése is nehézségekbe ütközik, mivel hiányoznak azok az alapok, melyekre a nyelvtanuló építkezhetne. (Vö. Lambert 1972: 122; Göncz 1985: 8, 16; 1999: 25, 66, 112–5.)

Nincs okunk feltételezni, hogy egynyelvű viszonylatban más volna a helyzet: egy új nyelvváltozat, például a standard dialektus elsajátítása akkor igazán sikeres, ha a társadalmi közeg a beszélők anyanyelvváltozatát éppoly nagyra értékeli, mint a standardot, s mindkettő elsajátítását támogatja. Ez természetesen csak akkor lehetséges, ha az anyanyelvváltozat elemei nem bélyegződnek meg a szótárakban, nyelvtanokban, tankönyvekben, tömegtájékoztató eszközökben. Ha a beszélők szégyellik otthoni nyelvváltozatukat, a standard elsajátítása anyanyelvváltozatuk visszaszorulásával járhat, s előfordulhat az is, hogy kellő alapok híján

²⁸ Sokszor nincs is szó negatív társadalmi megítélésről (ez esetben nem lehetne egy, a nyelvművelők által megbélyegzett szó egyben „választékos” stílusértékű is), hanem egyszerűen nyelvészeti – vagy inkább strukturalista – megfontolásokból minősítetik helytelennek egy nyelvi forma.

a standard kiépülése is kárt szenved, a beszélőnek pedig egyetlen olyan nyelvváltozata sem marad, amelyben igazán otthon érezné magát (Lanstyák 1998: 43).

A *Magyar értelmező kéziszótár* koncepciója súlyos emberjogi problémákat is fölvet. A beszélők anyanyelvváltozatának megbélyegzése erkölcsileg semmivel sem kevésbé elítélendő cselekedet, mint az anyanyelv egészének megbélyegzése, s a szabad nyelv választás joga föltétlenül a szabad nyelv változat-választás jogát is magába kell foglalja. (Már csak azért is, mert – amint közismert – nyelv és nyelv változat között nagyon sok nyelvi régióban nem is lehet igazán különbséget tenni.) Az a föltételezés, hogy a kevésbé iskolázott társadalmi rétegek által használt formák nyelvileg kevésbé helyesek, mint az iskolázottabb rétegek által használtak, ellentmond annak a széleskörűen elismert általános nyelvészeti ténynek, mely szerint a nyelvelsajátítás képessége minden embernek egyformán sajátja (talán a súlyos értelmi fogyatékosok kivételével), attól függetlenül, hogy milyen mértékben és milyen módon „veleszületett” ez a képesség.

Értelmező szótáraink koncepciója ötven évvel ezelőtt alakult ki. Abban az időben a magyar nyelvtudományban sokkal nagyobb – jóllehet nem teljes – konszenzus volt a nyelvhelyességi szemlélet hasznosságát illetően, mint manapság. (Bár – nem árt megjegyezni – a szótár által képviselt szemlélet már akkor is elavult volt; erre bizonyosság a prágai nyelvészeti iskola nyelvművelés-elmélete, amely a nyelvhelyességi szemlélettel már a 30-as években végérvényesen leszámolt.)²⁹ Ma már egyre többen fölismerik, hogy a magyar nyelvművelés nem tekinthető tudományos paradigmának, hiszen – amint fentebb említettük – nem rendelkezik a tudományosság alapvető ismérveivel. Ám még ha elfogadjuk is valamiféle nyelvtudományi „irányzat”-nak, akkor is kétségtelen, hogy erősen visszaszoruló és magát számos tekintetben alaposan lejáratosított irányzatról van szó.

Nagyon szomorú volna, ha a Magyar értelmező kéziszótár ügye egy ilyen marginalizálódó „irányzat” belügye maradna. Fontos volna, hogy a jövőbeli kiadások – amelyek remélhetőleg nem változatlan utánnyomások lesznek, hanem átdolgozások³⁰ – kitörjenek a nyelvhelyesség fogságából. Ezért a kéziszótár koncepcióját – különösen a benne alkalmazott stílusminősítések rendszerét és alkalmazásuk módját – lehetőleg minél szélesebb körben meg kellene vitatni. S akkor van rá remény, hogy a következő kiadás jobban megfelel majd a tudományosság követelményeinek, az olvasót korrektebb módon tájékoztatja az egyes szóképzési elemek jelentéséről és használati értékéről, szakítva a nemstandard elemek – és ezáltal

²⁹ S ne feledkezzünk meg a mi Gomboczunkról sem, aki a prágaiakkal egy időben szállt egyértelműen és nagyon határozottan síkra a többnormájú szemlélet mellett: „A nyelvhelyesség a szociális nyelv, vagy ha tetszik, a nyelv szociológia problémája. **Helyes az a nyelvi kifejezés, amely egy nyelvközösség szokásával megegyezik, helytelen az, ami vele ellentétben áll.** A nyelv szokás, a nyelvállapot relatív egyformasága helyhez és időhöz van kötve. Ebből természetszerűleg következik, hogy nincs egyetemes érvényű nyelvhelyességi norma; a nyelvhelyesség is tér és idő függvénye.” (1931: 11).

³⁰ A szerkesztők az új kiadás előszavában arról írnak, hogy az értelmező szótár s főként ennek kéziszótár változata „folyamatos megújítást” igényel, méghozzá a „mostani megújításnál gyorsabb tempójút”. Mivel az új kiadás számítógépes adatbázisként is létezik, az pedig különösebb anyagi ráfordítás nélkül folyamatosan bővíthető és módosítható, „a további kiadások gyorsabb, jórészt folyamatos átdolgozásá”-nak nem lehet komoly akadálya. (Vö. ÉKSz.² 2003: VI.)

az ezeket tartalmazó nyelvváltozatok, sőt az e nyelvváltozatokat beszélő emberek – megbélyegzésével. Ha ez így lesz, akkor az új kiadások munkatársainak majd nem kell munkájuk közben lelkiismereti problémákkal küszködniük, az olvasók pedig olyan szótárt kapnak a kezükbe, amely mind tudományos, mind pedig nyelvi ismeretterjesztő munkaként megállja a helyét.

SZAKIRODALOM

- Crystal, David 1985. *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. Oxford: Basil Blackwell.
- Crystal, David 1992/1994. *Dictionary of Language and Languages*. London.: Penguin Books.
- Crystal, David 1997/1998. *A nyelv enciklopédiája*. Budapest: Osiris.
- Daneš, František 1979. Postoje a hodnotící kritéria při kodifikaci. In: Jaroslav Kuchař (szerk.): *Aktuální otázky jazykové kultury v socialistické společnosti*. Praha: Academia.
- Daneš, František 1986. Values and Attitudes in Language Standardization. In: Jan Chloupek–Jiří Nekvapil (szerk.): *Reader in Czech Sociolinguistics*. Praha: Academia.
- Deme László 1953. A nemzeti nyelv rétegei a helyesség szemszögéből. In: Lőrincze Lajos (szerk.): *Nyelvművelésünk főbb kérdései*. 15–48.
- ÉKsz. 1972. *Magyar értelmező kéziszótár*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- ÉKsz.² 2003. *Magyar értelmező kéziszótár*. Budapest: Akadémiai Kiadó. (Második, átdolgozott kiadás.)
- ÉrtSz. 1959–1962. *A Magyar Nyelv Értelmező Szótára*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Gombocz Zoltán 1931. Nyelvhelyesség és nyelvtudomány. *Magyar Nyelv* 27: 1–11.
- Göncz Lajos 1985. *A kétnyelvűség pszichológiája*. Újvidék: Forum Könyvkiadó.
- Göncz Lajos 1999. *A magyar nyelv Jugoszláviában (Vajdaságban)*. Budapest–Újvidék: Osiris Kiadó–Forum Könyvkiadó–MTA Kisebbségkutató Műhely.
- Horger Antal 1934. *A magyar nyelvjárások*. Budapest: Kókai Lajos.
- Huszár Ágnes 1986. Nyelvművelés és norma. In: Fülei-Szántó Endre (szerk.): *Norma – átlag – eltérés*. Pécsi Akadémiai Bizottság.
- Jakab István 1983. *Nyelvünk és mi*. Bratislava: Madách.
- Kálmán Béla 1966/1989. *Nyelvjárásaink*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Kontra Miklós–Saly Noémi szerk. 1998. *Nyelvmentés vagy nyelvárulás? Vita a határon túli magyar nyelvhasználatról*. Budapest: Osiris.
- Kovalovszky Miklós 1953. Nyelvünk belső fejleményeinek nyelvhelyességi kérdései. In: Lőrincze Lajos (szerk.): *Nyelvművelésünk főbb kérdései*. 115–97.
- Kovalovszky Miklós 1966. Nyelvi elemek stiláris értéke a szótárakban. In: Ország László (szerk.): *Szótártani tanulmányok*. Budapest: Tankönyvkiadó. 123–47.
- Kovalovszky Miklós 1977. *Nyelvfejlődés – nyelvhelyesség*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Kugler Nóra–Tolcsvai Nagy Gábor 2000. *Nyelvi fogalmak kisszótára*. Budapest: Korona Kiadó.
- Lambert, Wallace E. 1972. *Language, Psychology, and Culture*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Lanstyák István 1996/1998. A magyar nyelv állami változatainak kodifikálásáról. In: Kontra–Saly (szerk.): *Nyelvmentés vagy nyelvárulás? Vita a határon túli magyar nyelvhasználatról*. 1998: 408–36.
- Lanstyák István 1998. *Nyelvünkben – otthon*. Dunaszerdahely: Nap Kiadó.
- Lanstyák, István 2001. Slovakizmy v novom vydaní výkladového slovníka maďarského jazyka. In: Slavomír Ondrejovič–Matej Považaj (szerk.): *Lexicographica '99. Na počesť Kláry Buzásyovej*. Bratislava: Veda. 133–40.

- Lőrincze Lajos 1952. A nyelvművelés elvi kérdései. *A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei* 2/1–4: 402–20.
- Lőrincze Lajos 1968. Nyelvművelésünk elveiről és egy új „nyelvművelő” kiadványról. *Magyar Nyelvőr* 92: 365–79.
- Lőrincze Lajos 1980. *Emberközpontú nyelvművelés*. Budapest: Magvető Kiadó.
- Lőrincze Lajos szerk. 1953. *Nyelvművelésünk főbb kérdései*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- MNyA. 1968–1977. *Magyar nyelvjárások atlasza I–VI*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- NyKk. I–II. 1980–1985. Grétsy László–Kovalovszky Miklós szerk. *Nyelvművelő kézikönyv*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- NymKsz. 1996. Grétsy László–Kemény Gábor szerk. *Nyelvművelő kéziszótár*. Budapest: Auktor Kiadó.
- Országh László szerk. 1962. *A szótárírás elmélete és gyakorlata A Magyar Nyelv Értelmező Szótárában*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Pusztai Ferenc 1994. Leíró lexikográfiánk változó és változatlan feladatai. *Magyar Nyelv* 90: 413–21.
- Sándor Klára 2001. Nyelvművelés és ideológia. In: Sándor Klára (szerk.): *Nyelv, nyelvi jogok, oktatás. Tanulmányok a társasnyelvészet tanításához*. Szeged: JGYTF Kiadó. 153–216.

Lanstyák István

SUMMARY

Lanstyák, István

Prescriptivism in the Concise Explanatory Dictionary of Hungarian

The author examines the ways in which the new edition of the Concise Explanatory Dictionary of Hungarian – similarly to its previous edition that first appeared in 1972 and had a number of unchanged re-editions later – stigmatizes non-standard lexical items, with special regard to the varieties of Hungarian outside Hungary. In contrast with the previous edition, the new edition includes words and phrases used in Hungarian in Transylvania (Romania), Sub-Carpathia (The Ukraine), and (Southern) Slovakia. However, some of these become stigmatized in the dictionary because there is no other way to qualify them as being used in informal contexts by less educated speakers and/or by speakers whose dominant language is their second (non-Hungarian) language. The author argues that the system of usage labels should be thoroughly revised in future editions of the dictionary.